

Наталія Іванівна Полицяк,
методист кабінету-центру розвитку
обдарованої дитини Рівненського обласного
інституту післядипломної педагогічної освіти,
м. Рівне, Україна

УДК 37.035:371.212.3

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ ДІВЧАТОК

В статті розглянуто проблему «зникаючої» одареності та гендерні особливості соціалізації одарених дівчаток.

Ключевые слова: одаренность, стереотип, гендер, социализация, «исчезающая» одаренность.

In this article has considered the problem of «disappearing» gifts and features of gender socialization gifted girls.

Key words: gift, stereotype, gender, socialization, «disappearing» gifts.

Актуальність порушеної проблеми незаперечна, адже протягом століть вважалося, що геніальність – прерогатива чоловіків. І хоча давно говорять про те, що матері геніальних людей жінки розумні і з характером, але важко довести, що вони носили в собі щось геніальне. Так, А. Шопенгауер стверджував, що сенс існування жінок у дітонародженні, а для цього геніальні здібності не потрібні. Геній проявляється переважно у чоловіках і, якщо буває притаманний жінкам, то проявляється в них у значно меншій мірі. «Жінки можуть володіти значним талантом, але ніколи не бувають геніальними, тому що вони завжди суб'єктивні ...». Таку думку висловив австрійський філософ О. Вейнінгер: «Жінки не розуміють геніальності, хоча, на перший погляд, могло б здатися інакше, насправді їх статеве марнославство цілком задовольняється екстравагантністю, що виділяє чоловіка серед оточуючих його людей ... Геніальність виступає, як певний рід вищої мужності, і тому жінка не може бути геніальною» [2; 1].

Немає потреби у складних дослідженнях і суворій статистиці, щоб побачити явну невідповідність між шкільними успіхами дівчаток та їх досягненнями у зрілому віці. Ця невідповідність була названа С.Олшен «зникаючою» обдарованістю, її неможливо пояснити тільки біологічними причинами (наприклад, розходженнями у будові мозку або наявністю різних гормонів). Ця проблема незвична для тих, хто виріс в атмосфері «безстатевої» педагогіки та декларацій про рівність статей. Народжується однакова кількість обдарованих дівчаток і хлопчиків, але з віком обдарованість дівчаток поступово перетворюється на міф або у виняток із правила.

За даними Б. Кларк, половину обдарованих дітей, виявлених у початковій школі, становлять дівчатка. До моменту переходу в старші класи їх виявляється менше однієї четвертої. У дорослому віці жінка-керівник, лідер в освіті чи промисловості, науці чи політиці – відносно рідкісне явище [4]. Як зазначають Т. Виноградова та В. Семенов, для розуміння ситуації, що склалася «необхідні багатофакторні моделі», що враховували б біологічні та психологічні особливості жінок, а також соціальні детермінанти, вплив сім'ї, навчального закладу, стереотипів статевих ролей. Вони роблять висновок, що розробка таких моделей – справа майбутнього. Однією з підстав для такого висновку є недостатня вивченість окремих боків можливих моделей [6].

Метою статті є розкриття значущості проблеми «зникаючої» обдарованості та недостатності вивчення особливостей гендерної соціалізації обдарованих дівчаток у вітчизняній науці, що створюють зовнішні та внутрішні бар'єри реалізації обдарованості. Тому, як зазначала американка Маргарет Мід, етнограф та антрополог, «розв'язання завтрашніх дорослих проблем залежить у від того, як наші діти ростуть сьогодні».

Спостерігаючи за дітьми, ми можемо побачити як вони грають ролі, що пасують їм за ознакою статі. Дивно, як рано виявляються у дитячих іграх статеві стереотипи поведінки. Такі стереотипи розвиваються у сім'ї і, можливо, неусвідомлено. Деякі вчителі сприймають і розвивають ці стереотипи, вони часто говорять, що батьки бувають незадоволені, коли вчитель намагається зламати стереотипізацію за ознакою статі, відповідно

до якої хлопчики повинні грати в кубики та машинки, а рухатися під звуки маршів, у той час, як дівчаткам необхідно нянчити ляльок, займатися прибиранням, танцювати під «прозору», легку музику.

Стереотипізація за статевою ознакою особливо шкідлива для обдарованих дітей, тому, що вони в більшій мірі здібні, поєднують властивості, характерні, як для власної статі, так і протилежної. Однак, подібне синтезування ніколи не віталосся суспільством. Традиційне визначення «чоловічого» характеру містить такі якості, як: незалежність, наполегливість, дух суперництва, схильність до роздумів, прагнення новизни, емоційна стриманість і самоствердження. Аналогічне визначення «жіночого» базується на чутливості у міжособистісному спілкуванні, залежності, пасивності, відсутності наполегливості, намаганні уникнути суперництва, відданості, емоційності, інтуїції, вразливості та дбайливості.

За деякими зарубіжними дослідженнями, жінки, які працюють поряд з чоловіками в одній галузі, виявлялися схожими на них. Дослідження жінок-вчених показали, що вони серйозні, у вищій мірі інтелектуальні, володіють незалежним мисленням, автономні та емоційно стійкі. Щоб досягти успіху в науці, жінки повинні володіти чоловічими рисами інтелекту, більше, ніж чоловіки, тому, що для того, щоб перемогти стереотипи, тобто, упередження проти жінок-вчених, потрібно довести перевагу [5].

Ті, хто займається вивченням творчо продуктивних особистостей, виявляють, що чоловіки, які володіють такими властивостями, часом виглядають «жіночними» і чутливими, в той час, як для жінок, які відносяться до цієї групи, можуть бути характерні мужність і незалежність. Ці якості оцінюються за шкалою, що є продовженням традиційного уявлення про поділ на «чоловіче» та «жіноче».

У той же час, розвиток у чоловіках і жінках якостей, притаманних протилежній статі, розширює для них діапазон загальнолюдського, розсовує рамки стереотипів.

Дорослі обох статей, які зуміли поєднати ці аспекти, відрізняються високим рівнем самооцінки, відчуттям індивідуальності, що дає більше можливостей для реалізації себе, як особистості. Їх характерам властиві такі риси, як: відкритість, гнучкість, розрачунок на власні сили.

У 1949 році Маргарет Мід писала про «подвійний ланцюг очікувань», що зв'язує хлопчиків та дівчаток. Хлопчика навчають досягати успіху, а дівчинку – демонструвати, що вона нічого не домагається і ніколи не доб'ється. На її думку, хлопчик-невдаха та удачлива дівчинка ризикують одним і тим же: вони ніколи не будуть обрані представником протилежної статі. «У багатьох суспільствах хлопчиків виховували на основі простого прийому, просто навчаючи їх не бути жінками», – висловлювалася Маргарет Мід.

Незважаючи на зміни, що відбулися у системі освіти і законодавстві, ситуація стосовно міжособистісних відносин залишається такою ж.

Прикладом тому є численні публікації, що розповідають про невдалі шлюби, де дружина займала більш високу посаду і, відповідно, більше заробляла. У багатьох випадках це виявляло хворобливий вплив на чоловіка, його самооцінку. Ця інформація важлива для обдарованих юнаків та дівчат, які обирають нетрадиційні життєві шляхи. Їм необхідно пам'ятати, що руйнуванню сім'ї можна запобігти, спираючись на здорове самовідчуття і власну систему цінностей. Краще ці якості можуть бути розвинені турботливими і тактовними батьками, які уникають стереотипів в очікуваннях, незалежно від статі дитини.

Період дошкільного дитинства – це період, у процесі якого дорослі повинні зрозуміти дитину та допомогти їй розкрити можливості, дані для неї своєю статтю.

Але очікування різні ще до народження дитини. З самого початку дівчаток вчать бути пасивними, слухняними, проявляти турботу про інших. Очікують, що вони віддадуть перевагу спокійним іграм та заняттям, що не будуть схильні брати участь у ризикованих справах.

За даними американських дослідників, дитяча кімната хлопчика ширше розкриває навколишній світ. У ній машинки, дидактичні ігри, конструктори, спортивний інвентар, тварини, військові іграшки. У дитячій кімнаті трирічних хлопчиків у середньому в три рази більше іграшок, ніж у їх ровесниць. Багато категорій іграшок відсутні у дитячих кімнатах дівчаток.

Виявляється, дівчатка про це пам'ятають. У спогадах про дитинство обдарованих дівчаток-підлітків містяться численні згадки про те, що їм давали ті іграшки, які вважали батьки, а не ті, яким вони надавали перевагу.

Практика виховання різна, починаючи з різної реакції на плач немовлят: до дівчаток підходять швидше, заспокоюють їх частіше. Пізніше на прогулянках матері тримають дівчаток ближче до себе. Таким чином, дівчаткам несвідомо навіюють з пелюшок, що вони залежать від інших, сама не може впоратися з ситуацією. Проте добре відомо, що активність, самостійність, впевненість у собі, необхідні для розвитку високого рівня інтелекту [7].

У той же час, близькість до батька, ідентифікація з ним, дозволяє дівчинці дошкільного віку набути незалежність, активність, необхідні якості для реалізації себе у житті, та зробить її більш логічною, менш чутливою, що означає більш успішною у розумовій діяльності, а не у художній творчості. Протожіночність утруднить для багатьох дівчат-дошкільнят набуття якостей, необхідних для реалізації себе у геніальній художній творчості. Для того, щоб обдарована дівчинка зберегла потенціал у творчості, їй необхідно ідентифікуватися з обома батьками [8].

Менша цінність «жіночого» у суспільстві утруднює розвиток позитивної Я-концепції дівчинки дошкільного віку. Приналежність до соціальної групи, що володіє меншими можливостями та владою, породжує проблеми зі становленням жіночої ідентифікації, особливо, якщо дівчинка володіє високими соціальними здібностями, у тому числі і лідерськими [9; 6].

Дівчаток менше націлюють на високі досягнення, вони отримують менш розгорнуту оцінку своїх дій, ніж хлопчики. Їх характеризують, як менш розвинених (винахідливих, допитливих), але більш довірливих, поступливих. Прояв незалежності у судженнях, оригінальність мислення в обдарованих дівчаток дошкільного віку іноді викликає негативну реакцію вчителів. Таке відношення породжує емоційні проблеми обдарованих дівчат. Вони маскують свою обдарованість, щоб бути прийнятими суспільством.

Феномен «зникаючої» обдарованості дівчаток у міру їх дорослішання розглядає російський психолог Л. Попова. На основі конкретних соціологічних досліджень та наукових узагальнень, вона робить висновок про те, що орієнтованість дівчаток у процесі соціалізації на обслуговування сім'ї – їх майбутній занижений соціальний статус. На соціологічному матеріалі автор переконливо показує, що «конструювання гендерних компонент особистості проходить протягом дошкільного віку» [9].

Н. Конопльова окреслила тривожну тенденцію: суспільство, орієнтоване на жорсткі уявлення про те, що є «чоловіче» та «жіноче», нерідко відкидає та пригнічує обдарованість з причини «порушення правил поведінки, приписаних біологічній статі людини, у цьому випадку дитині» [5].

Батьківська підтримка у боротьбі проти тиску соціальних стереотипів важлива для обдарованих дітей обох статей, особливо для дівчаток. Часто з таких дітей роблять «обдарованих учнів» і «дівчаток».

Ще до початку навчання дівчаток готують до репродуктивного життя, зразкової поведінки, придушення власної ініціативи (конформності). У навчальному закладі цей процес триває. Чисельні закордонні дослідження показали, що вчителі приділяють більше уваги в класі хлопчикам. Учителі, в першу чергу, відповідають на їхні питання, а однокласниць до питань не заохочують. Мається на увазі, що дівчинка повинна знати, а не досліджувати і сумніватися в істинності чи повноті знання. Крім того, що вчителі частіше відгукуються на різні види активності хлопчиків, вони також дають якісно інший зворотний зв'язок хлопчикам і дівчаткам. Будь-яка відповідь дівчинки приймається (з тією чи іншою оцінкою), від хлопчиків вимагають більшого, наполягають на пошуку правильного чи більш раціонального рішення. Їх відповідям також дають більш розгорнуту характеристику, на основі якої можна йти далі. Таким чином, хлопчиків більше орієнтують на досягнення, подолання труднощів, на більш високий рівень домагань. Кількість і якість уваги, що приділяється вчителями дівчаткам, дає їм зрозуміти, що вони на других ролях, що в класі є важливіші люди.

Учителі по-різному пояснюють погані успіхи учнів різної статі: неуспіх дівчаток – відсутністю здібностей, хлопчиків – недовіком працьовитості, зусиль. Ця відмінність має велике значення, оскільки, за відсутності здібностей, працьовитість, додаткові зусилля не розв'яжуть проблему. Отже, дівчаток менше налаштовують на роботу, їх заохочують прийняти

те, що є, як належне. І навпаки – хлопчиків стимулюють працювати більше, щоб домогтися успіху.

У навчальному закладі вчителі продовжують зусилля сім'ї з формування різного типу поведінки у дівчаток та хлопчиків. Помічено, що вигуки з місця, дрібні порушення дисципліни, допущені дівчатками, викликають активне неприйняття вчителів тоді, як хлопчикам ті ж дії сходять з рук. З боку вчителів і батьків на дівчаток здійснюється сильний тиск з тим, щоб змусити їх підкорятися нормам, правилам і традиціям. До відхилень від норм хлопчиків ставляться терпимо, тим самим стимулюють у них дослідницьку активність і накладають заборону на неї у дівчаток.

Відмінності у ставленні вчителів до учнів різних статей виражені ще яскравіше у разі обдарованих дітей та підлітків. Так, вчителі вважають, що обдаровані хлопчики перевершують обдарованих однокласниць в сфері критичного та логічного мислення, творчому розв'язанні завдань. Вчителі-чоловіки сприймають обдарованих учениць традиційно, ніж вчительки: більш емоційними, поступливими, довірливими, з менш розвинутою уявою, допитливістю, винахідливістю. Вчителі ставлять нижчі оцінки тим ученицям, які виявляють здібності до аналітичного мислення, висунення власних оригінальних ідей, чинять опір традиційним умовностям. Хлопчики з подібними характеристиками мають у них високий рейтинг.

Учителі, які добре знають обдарованих учениць, оцінюють їх більш негативно, ніж вчителі, які не працюють з ними постійно. Протилежна тенденція властива ситуації з обдарованими хлопчиками. Упереджене ставлення до обдарованих учениць особливо небезпечно, оскільки дівчатка більш сприйнятливі до реакції вчителів [3].

Учителі рідко усвідомлюють особливості поведінки і бувають здивовані, коли мають можливість побачити себе з боку та проаналізувати, за допомогою фахівця, відеозапис свого навчального заняття. Типовим є фрагмент запису бесіди вчительки початкової школи з батьками обдарованої дівчинки: «У неї чудові успіхи з усіх предметів. Вона справжня всезнайка. Але у неї такий самовпевнений вигляд! Якщо вона залишиться такою, то коли підросте, у неї будуть проблеми з хлопчиками. Ми повинні змінити її поведінку».

Аналогічна практика взаємодії триває на рівні університетської освіти.

У результаті цих, на перший погляд, малозначущих відмінностей обдаровані дівчата йдуть у дорослий світ з досить поширеними рисами. По-перше, багато хто з них заперечують свою обдарованість, високі здібності, пояснюючи успіхи зовнішніми умовами. По-друге, у них формується виняткова здатність до соціальної адаптації, добре маскується обдарованість, що забезпечує прийняття їх найближчим оточенням. По-третє, вони змінюють свої первинні професійні орієнтації, часто зі зниженням соціального статусу професії [7].

Мета освіти у гуманістичному суспільстві – допомогти ефективно реалізувати людські можливості.

Немає потреби робити жінок більш схожими на чоловіків; потрібно допомогти дівчаткам та хлопчикам стати компетентними і продуктивними дорослими, які отримують задоволення від сім'ї і професійної діяльності.

Таким чином, жінці у сучасному світі доводиться боротися з традиційним до себе ставленням. Якщо вона досягає успіху, як дружина, мати, професіонал, вважається, що вона неодмінно повинна «недопрацювати». І замість того, щоб радіти багатогранності та повноті життя, їй доводиться постійно боротися зі стереотипами суспільного сприйняття.

Всіх нас формує суспільство, в якому ми живемо, і багато батьків винні у тому, що їх обдаровані доньки грають чужі ролі. Батькам потрібна твердість, а не конформізм. Батьки повинні розвивати в дітях сильний характер та мотивацію, щоб вони могли вільно зростати і бути заможними, як хлопчики, так і дівчатка.

Використані літературні джерела

1. *Вейннгер О.* Пол и характер / О. Вейннгер – М., 2004. – 494 с.
2. *Ковалевский П. И.* Психиатрические эскизы из истории / П. И. Ковалевский – М., 1995. – Т.1. – 544 с.
3. *Каменская Е. Е.* Гендерный подход в педагогике: дис. д-ра пед. наук / Е. Е. Каменская – Ростов-на-Дону, 2006. – 410 с.

4. *Карпенко Н. А.* Дитяча обдарованість як соціально-психологічна проблема / Н. А. Карпенко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія : Психологічна : зб. наук. праць / гол. ред. В. Л. Ортинський. – Львів : ЛьвДУВС, 2008. – Вип. 1. – С. 332–345.

5. *Коноплева Н. А.* Одарённость и гендер / Н. А. Коноплева // Женщина в российском обществе, 2000. – № 1. – С.24–30.

6. *Лейтес Н. С.* Психология одарённости детей и подростков / Под ред. Н. С. Лейтеса. – М.: Издательский дом «Академия», 1996. – 416 с.

7. Одарённость и возраст. Развитие творческого потенциала одаренных детей: Учеб. пособие / Под ред. А.М. Матюшкина. – Москва-Воронеж, 2004. – 192 с.

8. *Попова Л. В.* Гендерная социализация в детстве / Л. В. Попова // Гендерный подход в дошкольной педагогике: теория и практика: монография: В 2-х ч. – Мурманск, 2001. – Ч. 1. – 231 с.

9. *Попова Л. В.* Проблема самореализации одарённых женщин // Вопросы психологии, 1996. – № 2. – С. 31–42.

10. *Савенков А. И.* Одарённые дети в детском саду и школе: учеб. пос. для студ. высш. пед. учеб. заведений / А. И. Савенков. – М.: Изд. центр «Академия», 2000. – 232 с.

